

Esihistoriallisen asutuksen jatkuvuudesta Suomen rannikolla

Tutkimus on osoittanut, että Suomen rannikolla on ollut asutusta mesoliittiajasta lähtien; vanhimmat asuinpaikat on ajoitettu jo 7. vuosituhannen alkupuolelle.¹ Tutkimus on osoittanut myös, että rannikon asutus on sen jälkeen ollut kokonaisuutena tarkastellen enemmän tai vähemmän selvästi jatkuvaa: asuinpaikat ja myöhemmin aikakausina kalmistot muodostavat ajallisesti jokseenkin aukottoman sarjan, ja lähes kaikkia peräkkäisiä kulttuurikausia yhdistää toisiinsa esineistön ja kiinteiden muinaisjäännösten osoittama jatkuvuus ja asutuskuvan riittävä samuus;² pitkäikäisimmät asuinpaikat ovat olleet käytännössä jopa 1500—2000 vuotta, ja eräisiin kalmistoihin on haudattu yhtäjaksoisesti jopa vuosituhannen ajan.³ Esihistoriallisen asutuksen jatkuvuus Suomen rannikolla on siten melkein pätevä sääntö, jolla on tietysti edelly-

¹ Ari Siiriäinen, *Studies Relating to Shore Displacement and Stone Age Chronology in Finland*, F(inskt) M(useum) 1973. Milton Núnēz, *On the Date of the Mesolithic Settlement of Finland*, S(uomen) M(useo) 1977.

² Unto Salo, Suomen esihistoriallisen rannikkoasutuksen etnisiä ongelmia, *Nimistöntutkimus ja paikallishistoria*, Paikallishistoriallisen toimiston julkaisuja N:o 2, Helsinki 1978. Asutuksen jatkuvuutta käsitellään lisäksi mm. teoksissa Ella Kivikoski, *Suomen esihistoria*, Porvoo 1961, ja Matti Huurre, *9000 vuotta Suomen esihistoriaa*, Keuruu 1979.

³ Viipurin Häyrymäessä on asuttu, nähtävästi yhtäjaksoisesti, aivan kampakeraamisen ajan alusta sen loppuun tai lopulle, ks. Ville Luho, *Suomen kivikauden pääpiirteet*, Helsinki 1948, s. 41, 49, 57. Länsi-Suomessa kuuluu pitkäikäisimpiin asuinpaikkoihin Kiukaisten Uotinmäki, jonka löydöt ulottuvat kiukaiskulttuurin alusta ainakin pronssikauden lopulle, todennäköisesti esiroomalaisen ajan puolelle; C. F. Meinander, *Die Kiukaiskultur*, S(uomen) M(uinaismuisto)Y(hdistyksen) A(ikakauskirja) 53, Helsinki 1954, s. 7—16; Meinander, *Die Bronzezeit in Finnland*, SMYA 54, Helsinki 1954, s. 173—75. Salo, *Metallikautinen asutus Kokemäenjoen suussa I*, Pori 1970, s. 22—25. Kalmistoista pitkäikäisimpiin kuuluvat Maarian (Turun) Saramäki (n. 100—1100); Kivikoski, *Eisenzeit im Aurflussgebiet*, SMYA XLIII, Helsinki 1939, s. 14—17; Pekka Sarvas, *Länsi-Suomen ruumishautojen raha-ajoitukset*, Helsingin Yliopiston Arkeologinen laitos, Moniste n:o 6, Helsinki 1972. Myös Laitilan Kansakoulumäen kalmisto on ollut käytännössä vanhemman roomalaisajan puolelta kaus viikinkiaikaan; Kivikoski, *Esihistoriallinen aika*, Laitilan historia I, Vammala 1969, s. 27—55.

tyksensä: dramaattiset kansansiirrokset eivät vaikeakulkuisessa metsävyöhykkeessä olleet juuri mahdollisia, ja esihistorian ensimmäisinä vuosituhansina meri suojasi rannikon asutusta etelästä ja lännestä käsin, mutta kääntyi rautakaudella, ellei jo pronssikauden puolella, tässä suhteessa vastakohdakseen.

Asutuksen jatkuvuus rannikolla ei kuitenkaan ole ongelmaton: todisteet siitä eivät ole kaikkina aikoina selvät, ja ongelmaksi muodostuu myös, mikä väestöhistoriallinen merkitys on ollut Suomen rannikolle eri aikoina saapuneella uudisasutuksella. Näihin kysymyksiin kohdistuvat Suomen rannikonasutuksen etniset probleemat, joita tässä käsittelem metallikauden näkökulmasta.

Myöhäisin näistä etnohistorian ongelmakausista on vanhempi (50–200) ja nuorempi (200–400) roomalaisaika, aika, jolloin ns. rautakautiset kalmistot syntyivät maamme rannikolle, Porvoon- ja Kyrönjoen väliselle alueelle. On varmaa, että näiden kalmistojen osoittama asutus jatkuu aukotta historiallisen ajan puolelle, mutta vain Varsinais-Suomessa, Perniöstä Laitilaan ja Kalantiin ulottuvalla vyöhykkeellä. Pohjoisempaa näet kalmistojen osoittama asutus vähitellen hävisi 800-luvun puoliväliin mennessä, ja rautakauden aikana se hävisi myös Uudeltamaalta, vaikka jatkuikin Karjaalla ja Tenholassa 1000-luvulle asti. Varsinais-Suomi jäi siten ainoaksi alueeksi, jossa vanha rannikonasutus säilyi ja josta se laajeni keskiajan kuluessa sisämaahan. On kuitenkin lisättävä, että myös Satakunnan ja Hämeen rautakautinen asutus jatkaa todennäköisesti vanhaa rannikon asutusta. Kokemäenjoen varteen 300-luvulla syntyneet kumpuhautakalmistot säilyttävät näet pronssikautista perinnettä ja näyttävät kuuluneen rannikolta sisämaahan muuttaneelle väestölle.

Vanhemman, paikoin nuoremmankin roomalaisajan kalmistot ovat alueillaan uusia, vailla paikallisia esiasteita. Niissä voidaan erottaa useita tyyppejä, joista vain yksi, nim. kehälliset tai kehättömät pyöreät ranniot tai kiveykset voidaan johtaa vanhemmasta rannikolla tunnetusta hautamuodosta.⁴ Toisille tyypeille on sen sijaan vastineita Virossa ja Pohjois-Latviassa, toisille Ruotsin itäosissa. Tällaisista seikoista on aikaisemmin päätelty, että ns. tarhoja sisältävät kalmistot tai struktuurittomat kenttäkalmistokiveykset ovat kuuluneet Virosta tai Pohjois-Latviasta muuttaneille uudisasukkaille, kärsämäen- ja untamalantyyppiset haudat taas lännestä tulleille siirtolaisille.⁵ Siirtolaisteoria antoi

⁴ Hautamuodon kehitystä pronssikaudesta rautakautteen voidaan seurata ehkä parhaiten Kokemäenjoen suussa, ks. Salo, Metallikautinen asutus, s. 123–27.

⁵ Siirtolaisuusteoriasta esim. Kivikoski, SMYA XLIII, s. 231–37; Kivikoski, Suomen esihistoria, s. 117–23; Salo, Die frühromische Zeit in Finnland, SMYA 67, Helsinki 1968, s. 228–40.

ymmärrettävän selityksen myös sille, että erityyppisiä kalmistoja esiintyy rannikolla rinnan, joskus hyvinkin suppeilla alueilla.⁶ Alfred Hackman yhdisti vuosisadan alussa silloin tunnetut varhaisen rautakauden kalmistot kielen- ja historian tutkimuksen aikaisemmin kehittämään teoriaan suomalaisten maahanmuutosta.⁷ Hän katsoi, että maamme suomalaisasutus on saanut alkunsa vähittäisestä uudisasutuksesta, joka suuntautui Viroota Suomeen vanhemmalla roomalaisajalla ja sen jälkeisinä aikoina. Uusi asutus olisi sulauttanut itseensä rannikolla pronssikaudesta lähtien asuneen, sittemmin heikentyneen skandinaavisen väestön.

Maahanmuuttoteoria selitti viime vuosikymmenen lopulle asti varsin hyvin roomalaisajan kalmistojen syntymisen, varsinkin kun edeltävän esiroomalaisen ajan löytöjä ei juuri tunnettu. Teorialla on jatkuvasti oikeutuksensa, mutta suomalaisasutuksen synnyn selittäjänä se näyttää nykyisin virheelliseltä. Tarhoja sisältävät kalmistot, joita pidettiin Viroota lähteneiden siirtolaisten perustamina, eroavat sekä rakenteiltaan että sisältämiensä yksittäis- tai parihautauksen vuoksi viroonpuoleisista tarhoista eivätkä siis noudata virolaista traditiota, kuten uudisasutuskalmistojen pitäisi.⁸ Ainoana tunnettuna poikkeuksena on Vöyrin Latjinelidenin kalmisto, sillä sen pyöreät rauniot ovat lukuisien hautaustensa vuoksi siinä määrin virolaisten kivikirstkalmeiden kaltaisia, että se on ilmeisesti tulkittava virolaiseksi.⁹ Kun rautakauden myöhemmiltäkään periodeilta ei tunneta sellaisia todisteita eteläisestä maahanmuutosta, että niillä olisi yleistä väestöhistoriallista merkitystä, ei rannikon suomalaisasutusta voi selittää eteläisen maahanmuuton tuomaksi.¹⁰

Siirtolaisteoriaa ei voi silti kokonaan hylätä, sillä se näyttää parhaiten selittävän kärsämäentyypin ja untamalantyyppin kalmistojen synnyn. Kärsämäentyypin maanalaiset poltto- ja ruumishaudat vastaavat

⁶ Esim. Laitilan muinaislahden rannalla esiintyy vanhemmalla roomalaisajalla kolme toisistaan eroavaa kalmistotyyppiä; ks. Salo, SMYA 67, s. 229.

⁷ Alfred Hackman, *Die ältere Eisenzeit in Finnland I*, Helsingfors 1905, s. 318—64.

⁸ Kyseisiä kalmistoja ovat Karjaan Kroggårdsmalmen, Porin Parkkali (osa raunioista), Porin Rajakalmisto, Nakkilan Penttala ja mahdollisesti myös Porvoon Pikkulinnamäki ja Sauvon Junnola. Tarharakennelmia sisältyy muunlaisten osien lisäksi myös Piikkiön Koskenhaan ja Laitilan Savemäen kalmistoihin. Lähemmin Salo, SMYA 67, luku I sekä s. 183—97; Salo, *Metallikautinen asutus*, s. 73—95.

⁹ Salo, SMYA 67, s. 81—82, 187—88. — Kyseinen kalmisto ei kuitenkaan sisällä tarharakennelmia.

¹⁰ Karjaan-Perniön alueen lukuisat yksittäiset kehämäiset tarhat rinnastuvat kyllä viroonpuoleisiin, mutta eroavat näistä juuri kehämäisyydessään ja yksittäisyydessään, joten niitäkään ei voi tulkita uudisasutuskalmistoiksi. Sellainen saattaisi olla Siuntion Ekebergan hautaraunio, ks. Toini Erkola, Suintian Ekebergan kalmisto Siuntiossa, SM 1962, mutta kalliolle rakennettuna se saattaa liittyä sisämaan lapinrauniotraditioon.

näet hautamuotojen ja hautastapojenkin puolesta eräitä Itä-Göötanmaan—Uplannin alueen kalmistoja; veikseliäläisiä niitä ei enää voitane pitää.¹¹ Ruotsalaisiin vastineisiinsa kärsämäentyyppejä yhdistää mm. vakkauurnien käyttö, naisenhautojen sirpit ja miehenhautojen aseet — kaikki Veikselin alajuoksulla tuntemattomia piirteitä. Polttohautojen naarmupintaiset saviurnat ovat kuitenkin epäruotsalaisia, varmastikin paikallista valmistetta, samoin leveäruotoiset kaarreselkäiset veitset, joita esiintyy myös tarhakalmistoissa.¹² Ruotsille vieraita ovat myös naisenhautojen rannerenkaat, jotka ovat tarhahautojen kulttuuripiiristä Suomenlahden eteläpuolelta tunnettuja ja kaiketi tuotujakin muotoja, joskin niihin sisältyy joitakin veikselinkulttuurinkin piiristä tuotuja kappaleita.¹³ Kärsämäentyypin kalmistot noudattavat siten itäruotsalaisista kalmistotraditiota, mutta sisältävät myös paikallisia piirteitä. Nämä seikat voitaneen tulkita siten, että ruotsalaista siirtolaisuutta osoittavat erityisesti kalmistojen miehenhaudat, kun taas naisenhaudat ovat kuuluneet pääasiassa paikalliselle väestölle. Muuttajien miesvoittoisuuteen viittaa myös se, että Laitilan Sonkkilan kalmistossa on melko runsaiden miehenhautojen lisäksi voitu todeta vain yksi varma naisenhauta ja että miehenhaudat muodostavat Kärsämäen kalmistossa primaarielementin, jonka ympärille naisenhaudat ryhmittyvät.¹⁴ Kärsämäentyypin kalmistoja tunnetaan Aurajoen suusta Laitilaan, joten niiden ilmaisema siirtolaisuus on suuntautunut Varsinais-Suomen pohjoisosaan.¹⁵

Läntistä siirtolaisuutta merkitsevät todennäköisesti myös untamalantyyppin kummut, joille on vastineita sekä Gotlannissa että Itä-Ruotsissa.¹⁶ Antimien niukkuus estää yksityiskohtaiset päätelmät, mutta latvialaiset tai virolaiset rannerenkaat yhdistävät tämänkin kalmistotyyppin naisenhaudat kärsämäentyypin naisenhautoihin.¹⁷ Tyyppin kalmistoja tunnetaan Laitilasta, joten kyseinen uudisasutus on suuntautunut Varsinais-Suomen pohjoislaidoille.¹⁸

Edellä esitetty tulkinta merkitsee, että Hackmanin teoria on tullut käännettyksi nurin: untamalantyyppin kalmistot eivät siis osoita vanhaa

¹¹ Salo, SMYA 67, s. 192—97, 231—34.

¹² Salo, SMYA 67, s. 153—55, 176—80.

¹³ Salo, SMYA 67, s. 232—33. Vrt. Kivikoski, SMYA 43, s. 233.

¹⁴ Kärsämäen ja Sonkkilan hautojen esittely sisältyy teokseen Salo, SMYA 67, s. 23—30, 33—57. Sonkkilan hautojen osteologisesta analyysistä ks. Pirjo Lahtiperä, Laitilan Salon Sonkkilan kymmenen polttohaudan luuanalyysi, Karhunhammas 1, Turku 1974. — Sonkkilan kalmiston ”miesvaltaisuuteen” on myös Kivikoski kiinnittänyt huomiota, ks. Kivikoski, Laitilan esihistoria, s. 30—31.

¹⁵ Kärsämäentyypin levinnästä ks. Salo, SMYA 67, s. 231—34.

¹⁶ Untamalantyyppistä ks. Salo, SMYA 67, s. 190—92, 231—32.

¹⁷ Kyseisistä rannerenkaista ks. Salo, SMYA 67, s. 31—32, 104—05.

¹⁸ Levinnästä ks. Salo, SMYA 67, s. 231—32. Samaa tyyppiin kuuluvat ehkä myös Laitilan Haaron hävitetyt haudat, ks. Salo, SMYA 67, s. 21.

skandinaavista asutusta, kuten Hackman ajatteli, vaan uutta, eivätkä ne kalmistot, joiden Hackman katsoi todistavan Virostä muuttaneesta suomalaisväestöstä, kuulukaan uudisasukkaille, vaan rannikon vanhalle väestölle.

Untamalantyyppi säilyi nuorempaan roomalaisaikaan, ehkä kansainvaellusaikaan (400—550) asti, kärsämäentyyppi merovinkiajan (550—800) alkupuolelle.¹⁹ Merovinkiaikana se kuitenkin syrjäytyi Varsinais-Suomessa yleistyvien polttokenttäkalmistojen tieltä. Tämä merkinnee, että niiden ilmaisema ruotsalaisasutus sulautui tällöin alueen suomalaisasutukseen. Tämän olemassaolo näkyy jossain määrin jo eräissä roomalaisajan kalmistoissa, joiden esineellinen hautaustapa lieene omaksuttu skandinaavisilta uudisasukkailta.²⁰ Todennäköisesti vanha suomalaisväestö kuitenkin monin paikoin noudatti esineetöntä hautausta ja siirtyi esineelliseen hautaukseen kokonaisuudessaan vasta merovinkiaikana. Merovinkiajan polttokenttäkalmistot, joille tunnetaan harvalukuisia edeltäjiä jo vanhemmilta periodeilta, merkitsisivät siten vanhaa, mutta vasta esineellisen hautaustavan myötä yleisesti ilmi tulevaa kalmistotyyppiä. Joka tapauksessa voitaneen pitää ilmeisenä, että roomalaisajan läntiset maahanmuuttajat kohtasivat täällä vanhaa väestöä, joka muodosti lukumääräisen enemmistön; muutoin kielihistorian kulku olisi muuttunut päinvastaiseksi.

Rannikon vanha väestö näyttää siis tulevan tutkimuksen ulottuville sitä mukaa kuin se omaksuu esineellisen hautaustavan. Koska sitä ei voi selittää siirtolaisasutukseksi, sen täytyy juontua jo roomalaisajan takaa. Arkeologinen tutkimus, joka on tietysti sidoksissa todisteisiin, ei olisi voinut tällaista päätelmää vielä taannoin hyväksyä, ei ainakaan pitää perusteltuna. Mahdollisuuden tähän antoi vasta C. F. Meinanderin käänteentekevä tutkimus ”Däbits” 1969.²¹ Siinä näet osoitettiin, ettei esiroomalainen aika (400 eKr—50 jKr) ollut pelkästään tyhjä roomalaisaika edeltävä kausi, vaan että sillä oli esineellinen jäämistönsä, morbynkeramiikka. Sitä tunnetaan asuinpaikoilta ja haudoista Espoosta Etelä-Pohjanmaalle, jossain määrin poikkeavana Porvoosta asti. Sisämaasta sitä ei ole löydetty, poikkeuksena Eura, joten se ilmaisee rannikon asutusta. Se lieene syntynyt pronssikauden VI periodilla, ollut yleisimmillään ehkä esiroomalaisen ajan puolivälissä ja jäänyt käytän-

¹⁹ Untamalantyyppin kestoajasta ks. Salo, SMYA 67, s. 21, 32. Kärsämäentyyppin kestoajasta ks. Salo, SMYA 67, s. 29 (Sonkkila), 48 (Kärsämäki), 58—59 (Saramäki), 59—60 (Franttilannummi).

²⁰ Kärsämäentyyppin kalmistojen naisenhautojen lisäksi vanhan väestön olemassaolosta todistavat tarhoja sisältävät kalmistot, mahdollisesti myös laajat kenttäkalmistokivetykset, jotka ajoittuvat vanhempaan ja nuorempaan roomalaisaikaan, osaksi kansainvaellusaikaan.

²¹ Meinander, Däbits, FM 1969, Helsingfors 1969.

nöstä ajanlaskun vaihteeseen tullessa. Kun sen valmistus ulottuu lähes roomalaisaikaan ja kun sitä tunnetaan samalta rannikkoalueelta, jolle roomalaisajalla syntyi kalmistoja, on todennäköistä, että ne, siirtolaiskalmistoja lukuun ottamatta, on perustanut morbynkeraaminen väestö.

Tuo väestö rakensi hautaraunioita jo esiroomalaisella ajalla. Tämä käy ilmi Kokemäenjoen suun haudoista, joista muutamat ajoittuvat joko aivan pronssikauden loppuun tai esiroomalaisen ajan alkuun;²² esi-neellisen hautauksen kausi näyttää täällä siis jatkuneen esiroomalaisen ajan puolelle kuten myös Ruotsissa. Sitä seurannut esineettömän hautauksen periodi sen sijaan ulottui Pohjanlahden itärannikolla paljon myöhemmäksi kuin Ruotsin puolella, nim. vanhemman roomalaisajan tuloon tai aikaisintaan ajanlaskun vaihteeseen. Kun Varsinais-Suomeen vanhemmalla roomalaisajalla ilmaantuvat ensimmäiset kärsämäentyyppin kalmistot, kalmistot, joiden hautaustapa on voimakkaasti esineellinen, on ilmeistä, että esineellinen hautaus levisi Varsinais-Suomen vanhan väestön keskuuteen kärsämäentyyppin vaikutuksesta. Samaa voidaan otaksua asehautauksesta, joka on vanhemmalla roomalaisajalla Suomelle ominainen mutta Virolle vieras piirre. Esineellinen hautaus ei silti ilmeisesti heti yleistynyt kaikkialla, kuten voidaan päätellä mm. siitä, että Perniön vanhimmat rautakautiset haudat ovat vasta nuoremman roomalaisajan puolelta.²³ Lopullisesti se lienee voittanut vasta merovinkiajalla. Uudellemaalle se teki tuloaan kuitenkin jo ennen roomalaisaikaa, kuten Espoon Dävitin ja Pohjan Järnvikin rauniot osoittavat; ne ajoittuvat joko ajanlaskun vaihteen tienoille tai jonkin verran varhaisemmiksi.²⁴ Kyseessä on ilmeisesti virolainen vaikutus, joka kuitenkin lienee ollut liian heikko jäädäkseen pysyväksi ja ulottuakseen Varsinais-Suomen puolelle. On siten ymmärrettävää, ettei Varsinais-Suomen roomalaisaikaisilla kalmistoilla ole alueellaan esiasteita: esineellinen hautaus omaksuttiin sinne läntisistä impulsseista. Nämä ovat voineet ulottua myös Satakunnan rannikolle, jossa Penttalan kalmisto kuitenkin osoittaa selviä yhteyksiä Kuurinmaan suuntaan.²⁵ Etelä-Pohjanmaalle esineellinen hautaus on voitu omaksua suoraan Merenkurkun takaa. Voidaan siten todeta, että vanhemman roomalaisajan kalmistot ovat Suomen rannikolla suurimmaksi osaksi kalmistotraditi-

²² Ko. hautoja ovat Nakkilan Tarringinmäen rannerengashauta, Nakkilan Kuusiston rauniot ja Ulvilan Peltomäen hauta. Näistä lähemmin Salo, Metallikautinen asutus Kokemäenjoen suussa, s. 59—65, ja Tapani Tuovinen, Mäkelä ja Peltomäki: kaksi hautarauniota Ulvilassa, Karhunhammas 4, Turku 1980.

²³ Hackman, Die ältere Eisenzeit in Finnland, s. 22—33.

²⁴ Meinander, FM 1969. Salo, SMYA 67, s. 83—85. — Dävitin ajoitukseen on tarkoitukseni palata toisessa yhteydessä.

²⁵ Salo, SMYA 67, s. 204—05.

oihin kuuluva innovaatio. Lähinnä vain Varsinais-Suomessa niihin sisältyy siirtolaisten rakentamia uudisasutuskalmistoja.

Morbynkeraamisen vaiheen kautta rannikon asutuksen jatkuvuutta voidaan siis seurata pronssikauden ja esiroomalaisen ajan taitteeseen. Entä siitä taaksepäin? Vaikka esiroomalaisen ajan esineellinen jäämistö on niukka, siitä löytyy useita pronssikauteen yhdistäviä säikeitä. Niistä tärkein on itse keramiikka, joka naarmupintaisena ja materiaalinsa vuoksi liittyy rannikon pronssikulttuurin paimionkeramiikkaan ja lie-nee syntynytkin pronssikauden lopulla, kuten edellä mainitsin.²⁶ Toisen säikeen muodostavat silmukalliset onsikirveet, jotka jo vanhastaan on tulkittu rautaan siirretyksi mälarintyypiksi.²⁷ Niiden on siis täytynyt tulla käytäntöön pronssikirveiden aikana, ja kun tyyppi näyttää elävän vanhemman roomalaisajan puolelle, se vastaa kronologisesti morbynkeramiikkaa melko hyvin ja on levinnyt jokseenkin samalle alueelle. Kyseessä on varmastikin morbynkeraamisen väestön kirvesmuoto. Se edellyttää tietysti raudan saantia ja taontataittoa, joihin eräiden morbynkeraamisten asuinpaikkojen rautakuonakin viittaa.²⁸ Ajallisesti vastaavan, mutta alueellisesti suppeamman pronssikauteen yhdistävän lenkin näyttävät muodostavan rautaiset rannerenkaat.²⁹ Ne näyttävät näet kotiutuneen Kokemäenjoen suuhun jo pronssikauden lopussa tai esiroomalaisen ajan alussa ja säilyvät käytännössä vanhempaan roomalaisaikaan. Pronssikautista perua ovat myös morbynkeraamisten asuinpaikkojen hautarauniot, kuten edellä mainitsin.

Rannikon pronssikulttuurin (1300/1200—400) ja morbynkeraamisen ryhmän yhteys käy ilmi myös niiden asutuksen yhtäläisestä levinnästä. Edelliselle ominaista paimionkeramiikkaa tunnetaan näet Porvoonjoelta Laihialle, ja suunnilleen samalle alueelle keskittyvät pääosin myös pronssikaudentyypiset hautarauniot.³⁰ Näitä tunnetaan tosin myös idempää ja pohjoisempaa, mutta perifeeristen raunioiden ajoitus

²⁶ Meinander, SMYA 54, s. 173—79. Meinander, FM 1969. Ulvilan Peltomäen raunion alainen morbynkeramiikka, ks. Tuovinen, Karhunhammas 4, on vanhempaa kuin viimeistään esiroomalaisen ajan alkuun ajoittuva raunion nappi.

²⁷ Meinander, SMYA 54, s. 31—32. Salo, SMYA 67, s. 159—61. Salo, Metallikautinen asutus Kokemäenjoen suussa, s. 107.

²⁸ Rautakuonaa esiintyy mm. Euran Luistarin asuinpaikalla, josta on löydetty pala morbynkeramiikkaa; Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander, Merkillisiä kiviesineitä Euran Luistarista, SM 1977, Espoo 1978. Kuonan ja keramiikan yhdenaikaisuus ei kuitenkaan ole varma, mutta todennäköinen, sillä kulttuurikerroksesta ei tunneta myöhempää rautakautista keramiikkaa.

²⁹ Salo, SMYA 67, s. 106—07. Salo, Metallikautinen asutus, s. 98—99. Rautaisia rannerenkaita on Satakunnasta löydetty 7 kpl. Teuvalta löydetty rautaisen rannerenkaan katkelma osoittaa kuitenkin, että tyyppi on levinnyt laajemmallekin; kyseisestä renkaasta ks. Mirja Miettinen, Forntid i Pörtom, Vasa 1980, s. 93.

³⁰ Meinander, SMYA 53, s. 153—81, 89—118.

on jossain määrin problemaattinen ja niiden etninen tausta epäselvä.³¹ Rannikon pronssikulttuurin ajoitetut haualöydöt rajoittuvat joka tapauksessa Kirkkonummen ja Laihian väliselle rannikolle ja muodostavat sille pronssikauden alusta loppuun ulottuvan sarjan.³² Vaikka tämä on melko harvalukuinen ja alueellisesti epätasaisesti jakautunut, sitä täytyy pitää todisteena rannikon asutuksen jatkuvuudesta koko pronssikauden ajan. Hautojen todistusta vahvistavat mm. Kokemäenjoen suun pitkäaikaiset asuinpaikat Kiukaisten Uotinmäki ja Harjavallan Kaunismäki, joilla näyttää asutun Kiukaisten kulttuurin alusta pronssikauden loppuun, Uotinmäellä luultavasti esiroomalaisen ajan puolelle.³³ On lisäksi mainittava, etteivät mitkään seikat viittaa siihen, että rannikonkulttuurin asutuksessa olisi pronssikaudella ollut yleinen katkos.

Rannikonkulttuuriin liittyy kuitenkin etniseltä kannalta eräs keskeinen kysymys, nim. se, miten kulttuurin skandinaaviset piirteet on tulkittava. Esineellisiltä ilmenemismuodoiltaan rannikon pronssikulttuuri on näet voimakkaasti skandinaavinen: skandinaavisia ovat hautamuodot ja hautojen rakenteet, hautojen sijoitus ja ryhmittely, hautaustavat, useimmat pronssiesineet, useimmat reikäkirveet sekä osa piistä ja keramiikasta. Kun rannikon pronssikulttuuri täten on Suomen mantereen esihistoriallisista kulttuureista skandinaavin, sitä nimitettiin aikaisemmin Suomen ”skandinaaviseksi pronssikaudeksi”.³⁴

Tämä voimakas skandinaavisuus johtaa kysymään, onko rannikon pronssikulttuuri ollut väestöltään skandinaavinen. Vastaus näin ehdot-

³¹ Ari Siiriäinen on topografisin perustein osoittanut, että myös Keski-Pohjanmaalla, josta ei tunneta pronssikauden haualöytöjä, hautarauniot on sijoitettu maastossa samoin kuin varhaispronssikautiset hautarauniot etelämpänä; ks. Siiriäinen, *The Bronze Age Site at Anttila in Lestijärvi and the Dating of the Coastal Cairns in Middle Ostrobothnia, Finland*, SM 1977, Espoo 1978. Siiriäinen on tästä päätellyt, että kyseiset rauniot olisi ajoitettava varhaiselle pronssikaudelle. Todistelu on sinänsä perusteltu, mutta sikäli problemaattinen, että sisämaan lapinrauniotradition piirissä noudatettiin varhaispronssikautista sijoitustraditiota vielä rautakaudenkin puolella. Mikäli tämän tradition väestöä on asunut Keski-Pohjanmaalla, on ajateltavissa, että myöhemmin rakennetut hautarauniot antaisivat topografisesti ”varhaispronssikautisen” ajoituksen. Arne Äyräpään mukaan ainakin Ähtävän, Purmon, Kruunupyyn ja Kälviän seudulla olisi rautakaudella asunut eri väestöä kuin Etelä-Pohjanmaan rautakautisella keskusalueella, ks. Äyräpää, *Etelä-Pohjanmaan asutuskysymyksiä*, Kalevalaseuran vuosikirja 5, Porvoo 1925, s. 152—55.

³² Meinander, *SMYA* 53, s. 89—92. Salo, *Metallikautinen asutus*, s. 140—47. Torsten Edgren, *Kotokallio in Lieto, Ein Grabfund aus der älteren Bronzezeit im Dorf Vanhalinna*, SM 1969, Tapiola 1969. Tapani Tuovinen, *Mäkelä ja Peltomäki: kaksi hautarauniota Ulvilassa, Karhunhammas 4*, Turku 1980.

³³ Meinander, *SMYA* 53, s. 7—25, 184—86. Meinander, *SMYA* 54, s. 154—57. Salo, *Metallikautinen asutus*, s. 12—18, 22—25.

³⁴ Nimityksestä esim. A. M. Tallgren, *Suomen skandinaavisesta pronssikaudesta*, *Societas scientiarum fennica, Årsbok — Vuosikirja XV:B:5*, Helsinki 1937.

tomassa muodossa esitettyyn kysymykseen on kielteinen. On näet otettava huomioon, että rannikonkulttuurin skandinaavisuutta osoittavat etenkin sellaiset lähteet, joille ei ole vastineita edeltävänä aikana, nim. rauniohautaus ja siihen liittyvät ilmiöt sekä pronssiesineet. Hyvä säilyvyys ja helppo havaittavuus sekä suuri luku korostavat hautaraunioiden osuutta pronssikauden kulttuurikuvassa, ja paljon niukempiin pronssiesineisiin huomio kiintyy taas niiden lähdearvon vuoksi; pronssikulttuurin kronologia ja ulkoisten yhteyksien selvittely perustuu suuressa määrin metallilöytöihin. Asuinpaikkojen materiaalissa skandinaaviset piirteet eivät samalla tavoin vallitse, vaan ovat poikkeuksellisia. Niihin kuuluvat kaksoiskartio- ja maljatyyppin astiat, niukka pii, kuutiokivet ja skandinaaviset reikäkirveet tai niiden jäljitelmät, kaikki piirteitä, jotka tuskin sallivat vastaavia etnisiä päätelmiä;³⁵ ne voitaneen tulkita tuontitavaroiksi tai kulttuurilainaksi, varsinkin kun kyseinen keramiikka on myöhäispronssikautista eikä liity pronssikulttuurin syntyyn. Merkittävämpää on, että rannikonkulttuurin asuinpaikoilla vallitseva paimionkeramiikka jatkaa kiukaiskeramiikan traditiota, kuten C. F. Meinander on osoittanut.³⁶ Euran Luistarin asuinpaikan myöhäispronssikautiset kiviterät tuntuvat niin ikään jatkavan kiukaiskulttuurin terätradiotiota.³⁷ Kiukaiskulttuuriin rannikon pronssikulttuuria yhdistää myös jokseenkin yhtäläinen levintä rannikolla, samoin se, että asutus näyttää erällä asuinpaikoilla jatkuneen kiukaiskulttuurista pronssikautteen (Harjavallan Kaunismäki, Kiukaisten Uotinmäki, Pirttikylän Raineäsen ja Langback sekä mahdollisesti Maarian Kärsämäki).³⁸ Nakkilan Rieskaronmäen myöhäispronssikautiset oksapunosmajan jäännökset merkinnevät Suomessa jo vasarakirveskulttuurin piiristä juontuvaa asuntotyyppiä.³⁹ Tämäntapaisten seikkojen nojalla on ilmeistä, että rannikon pronssikautinen asutus jatkaa olennaisilta osiltaan myöhäiskivikautista kiukaiskulttuurin asutusta. Kun viimeksi mainitussa ei ole mitään asutuksen katkeamiseen viittaavia piirteitä, voidaan rannikon asutuksen jatkuvuutta seurata takautuvasti kiukaiskulttuurin alkuun, vuoden 2000 tienoille eKr.

³⁵ Ko. esinemuodoista esim. Meinander, SMYA 54, s. 67—84, 150—73; Salo, Metallikautinen asutus, s. 109—15.

³⁶ Meinander, SMYA 54, s. 170—72.

³⁷ Euran Luistarin myöhäispronssikautiselta ja varhaisrautakautiselta asuinpaikalta löydetyt taltat ja kirveenkatkelma muistuttavat kiukaiskulttuurin muotoja; ks. Lehtosalo—Hilander, SM 1977, k. 4:2—4.

³⁸ Ks. viitettä 33. Pirttikylän ko. asuinpaikoista ja raunioista lähemmin Miettinen, Forntid i Pörtom, s. 24—34.

³⁹ Oksapunosmajan savirappausta on maisteri Paula Purhosen ilmoituksen mukaan löydetty Vantaan Kaarelan Jönsasin asuinpaikalta nuorakeraamiseen aikaan viittaavista olosuhteista. Löytöä ei ole toistaiseksi julkaistu.

Tässä yhteydessä en kuitenkaan seuraa asutuksen jälkiä kauemmas, vaan palaan rannikon pronssikulttuurin skandinaaviisiin piirteisiin, niiden etniseen merkitykseen. Jo vanhastaan on pidetty ilmeisenä, etteivät tällaiset piirteet voi kokonaisuudessaan selittyä kaupankäynnin tai muiden lyhytaikaisten kontaktien kautta. Rauniohautaus ja siihen liittyvät ilmiöt merkitsevät niin syviä yhteiskunnan rakenteeseen, arvonmuodotukseen ja uskontoon liittyviä ilmiöitä, että ne on voitu omaksua vain kestävien ja intensiivisten kosketusten kautta. Kun kontaktialueena tulee kyseeseen lähinnä Suomen rannikko, on päätelty, että tänne on pronssikaudella saapunut uudisasukkaita Skandinaviasta, lähinnä kaikei Ruotsista.⁴⁰ Näiden maahanmuutosta todistavia asuinpaikkoja tutkimus ei kuitenkaan ole tähän mennessä tavoittanut. On sen vuoksi tietymätöntä, kuinka kauan siirtolaisuus on kestänyt, kuinka laajaa se on ollut ja minne se on suuntautunut.

Todennäköistä on joka tapauksessa, että tällaista maahanmuuttoa on tapahtunut II periodilla, jolloin pronssikulttuuri skandinaavisine piirteineen ilmaantuu tänne ”valmiina”, vailla esiasteita. Siirtolaisten saapumista voivat sen vuoksi osoittaa II periodin haudat, nim. Sundin Sundbybergetin, Dragsfjärdin Långnäsin ja Liedon Kotokallion, joista kustakin, oireellista kyllä, on löydetty tikari, Sundin rauniosta lisäksi miekka.⁴¹ Ajatus saa tietynlaista tukea siitä, että Kotokallion tikari ja sen kanssa löydetty neula ovat peräisin naisenhaudasta, sillä tämä tuntuisi viittaavan paremmin uudisasutukseen kuin vanhaan väestöön, olletikin kun neulan ja tikarin kombinaatio vastaa pohjoissaksalaisten naisenhautojen varustelua ja osoittaa ehkä vainajan alkuperää.⁴²

Näiden löytöjen viitoittamalle linjalle osuvat useimmat muutkin II periodin löydöt, nim. Perniön ja Helsingin hienot asekirveet, sekä II ja III periodille ajoittuvat skandinaaviset olkakirveet, joita on löydetty Turusta, Paimiosta, Halikosta, Uskelasta, Perniöstä (2), Dragsfjärdistä sekä Laitilasta.⁴³ Luetteloon voidaan lisätä II periodin onsikirves Perniöstä ja keihäänkärki Kalannista.⁴⁴ Näiden skandinaavisten muotojen merkitystä korostaa se, että kyseisen alueen ulkopuolelta tai reunoilta löydetyt olkakirveet, nim. Inkoon ja Lapin, ovat provinsiaalista valantaa⁴⁵ ja osoittavat siten ehkä aluetta, jonka kosketus Skandinavi-

⁴⁰ Esim. Tallgren, Suomen muinaisuus, Porvoo 1931, s. 79.

⁴¹ Ks. viitettä 32.

⁴² Pirjo Lahtiperä, Liedon Kotokallion vureen poltettujen luiden analyysi, Karhunhammas 4. Ilkka Kaskinen, Vanhemman pronssikauden hautaraunio Liedon Kotokalliolta, Karhunhammas 4.

⁴³ Meinander, SMYA 54, löydöt 8, 14, 15, 22, 30, 27, 33, 37.

⁴⁴ Meinander, SMYA 54, löytö 16. Salo, Pronssikeihäänkärki Kalannista, Karhunhammas 1, Turku 1974.

⁴⁵ Meinander, SMYA 54, s. 19—22.

aan oli vähemmän kiinteä. Myös III periodin esineelliset haudat keskittyvät suunnilleen samalle alueelle; niitä ovat Perniön Kirjakkalan, Uskelan Palomäen, Karjaan Räckersin ja Kirkkonummen Kasabergetin sekä Lapin Vahalan rauniot.⁴⁶ Niiden ei kuitenkaan tarvitse osoittaa uutta skandinaavista uudisasutusta; kyseessä saattaa olla aikaisemman uudisasutuksen jatko.

Mikäli edellä esitetty tulkinta osuu summittainkin oikeaan, esineellisten hautojen osoittama II ja III periodin (1300/1200—1000/900) maahanmuutto olisi kohdistunut lähinnä Ahvenanmaalle ja Kemiöön sekä Aurajoen suuhun ja siitä kaakkoon olevalle rannikolle; sporadisempaan se lienee ulottunut Uudenmaan puolelle ja Satakunnan eteläosiin (Lappi) asti. Kun tiedot Varsinais-Suomen ja Uudenmaan asutuksen kehityksestä myöhäisellä pronssikaudella (1000/900—400) ovat niukat, on vaikea vastata kysymykseen, jatkuiko maahanmuutto vielä tällöin. Tietyn viitteen saamme kuitenkin siitä, ettei alueelta juuri tunneta myöhäisen pronssikauden hautalöytöjä, poikkeuksena eräs Perniön Lemun Lehmihaan raunio.⁴⁷ Kun näet metallia tuolloin käytettiin ja myös pantiin hautoihin runsaasti Tanskasta Keski-Ruotsiin ulottuvalla vyöhykkeellä, ts. sillä alueella, josta siirtolaisuus olisi odotuksenmukaista, voidaan pitää ilmeisenä, ettei myöhäisellä pronssikaudella enää tapahtunut sellaista maahanmuuttoa, että se kuvastuisi Varsinais-Suomen ja Uudenmaan löydöissä. Ahvenanmaalle, Turun saaristoon, Varsinais-Suomen ja Uudenmaan rannikolle II ja III periodilla suuntautunut germaaninen uudisasutus rajoittunee siis varhaisen pronssikauden puolelle.

Edellä esitetty ei kuitenkaan sovi Kiukaisten Panelian eikä Kokemäenjoen suun pronssikautisen asutuksen ja kulttuurin erityispiirteiden selittämiseen. Alue on näet eräissä suhteissa eteläisemmän vyöhykkeen vastakohta: siltä ei tunneta II eikä III periodin esineellisesti ajoitettuja hautoja kuten etelämpää, mutta sitä runsaammin pronssikauden jälkipuolen hautaraunioita, jotka etelämpää lähes tyystin puuttuvat. Sen rauniokantaan sisältyy kuitenkin runsaasti varhaispronssikautisia, osaksi Skandinavian myöhäiseen kivikauteen palautuvia piirteitä. Näitä ovat 20—30-metriset monumentaalirauniot, 3—4-metriset

⁴⁶ Meinander, SMYA 54, löydöt 18, 25, 40, 68, 73. Lapin Vahalan tikarin ajoituksesta ks. Klaus Randsborg, Von Periode II zu III, Acta Archaeologica XXXIX, København 1968, s. 21—32. — Pronssikauden alkupuolelle ajoittunevat edellisten lisäksi Perniön Kankareen Kuhmin ja Uskelan Veitakkalan Linnamäen tikarit, kumpikin hautalöytö, vaikkei niitä ole voitu tarkoin ajoittaa. Näistä lähemmin Meinander, SMYA 54, löydöt 17 ja 23.

⁴⁷ Kyseessä on nähtävästi IV periodille ajoittuva veitsi, T(urun) Y(liopiston) A(rkeologiset kokoelmat).

paasiarkut, tiedot joidenkin raunioiden kammiorakenteista ja Nakkilan Viikalan yli 40 m pitkä suorakaiteisen muurin sisältänyt raunio.⁴⁸ Tällaisia piirteitä on vaikea selittää, jos rauniohautaus olisi alkanut vasta IV periodilla (1000/900—800), jolle vanhimmat esineelliset hautarauniot ajoittuvat.⁴⁹ Ne tuntuvat edellyttävän rauniohautauksen huomattavasti aikaisempaa juurtumista, itse asiassa varhaisempaa kuin etelämpänä. Kiukaisten Uotinmäen ns. megaliittinen paasiarkku rinnastuu näet rakenteeltaan Ruotsin myöhäisneoliittisiin megaliittiarkkuihin ja tuntuu siten ajoittuvan jo pronssikauden I periodia (1500—1400) edeltävään aikaan, ts. kiukaiskulttuurin puoliväliin.⁵⁰ Sellaisena se on maamme vanhin skandinaavistyyppinen hautarakennelma ja siis pronssikauden raunioiden tietynlainen edeltäjä. Kun ei ole syytä ajatella, että rauniohautaus olisi levinnyt Panelianlahdelle ja Kokemäenjoen suuhun toisenlaisin prosessein kuin Varsinais-Suomeen tai Ahvenanmaalle, voidaan alueen tyyplitään varhaisissa hautaraunioissa nähdä vastaava todiste germaanisesta siirtolaisuudesta. Se on ehkä alkanut jo kiukaiskulttuurin (2000—1300/1200) puolivälissä, ennen skandinaavisen pronssikulttuurin syntymistä, aikana, jolloin Ruotsissa vielä rakennettiin megaliittisia paasiarkkuja, mutta voimistunut skandinaavisen pronssikulttuurin I periodilla tai II periodin alussa, ennen esineellisen hautaustavan yleistymistä Ruotsissa.⁵¹

Viimeksi mainittu tapahtui II periodilla (1400—1100) ja Suomessakin sen jälkipuolella, johon edellä mainitut vanhimmat esineelliset haudat ajoittuvat. Panelianlahdelle ja Kokemäenjoen suuhun suuntautunut siirtolaisuus voisi siten ajoittua toisen vuosituhatosen puolivälin tienoil- le. Se olisi juurruttanut rauniohautauksen Kokemäenjoen suuhun ja Panelianlahdelle ennen esineellisen hautauksen alkamista.

Tässä ei ole mahdollista syventyä pohtimaan, seurasi ko Panelianlahden ja Kokemäenjoen suun vanhinta pronssikautista siirtolaisuutta uusi aalto pronssikauden jälkipuolella, johon ajoittuvat rauniot ovat alueella runsaat. Tämä olisi sinänsä mahdollista, sillä esim. Nakkilan Uotinperä II:n raunioryhmä muistuttaa suuresti Uplannin Lundan Sigridsholmenin, osaksi myös Ösmon Älbyn raunioita, mutta kun rauniohautaus oli alueelle jo juurtunut, siinä saattoi tapahtua muutoksia

⁴⁸ Näistä piirteistä lähemmin teoksessa Unto Salo, Satakunnan pronssikausi, Satakunnan historia I:2; teos on painettavana.

⁴⁹ Nakkilan Rieskaronmäen erästä hautarauniosta kerrotaan löydetyn pronssinappi, joka kuvauksesta päätellen vastaa skandinaavisia III periodin nappeja; Salo, Metallikautinen asutus, s. 50. Se on ainoa III periodille ajoittuvaan hautaan viittaava tieto Kokemäenjoen suussa. Tarkempi perustelu käsikirjoituksessa Unto Salo, Satakunnan pronssikausi, Satakunnan historia I:2.

⁵⁰ Salo, Metallikautinen asutus, s. 144.

⁵¹ Ks. viitettä 48.

muunkinlaisten kosketusten vaikutuksesta.⁵² Sitä paitsi on lisättävä, että asuinpaikkojen keramiikka jatkaa tuolloinkin vanhaa perinnettä, vaikka siinä todetaan joitakin uusia muotoja. Vaikkei myöhäispronssikautisen siirtolaisuuden mahdollisuutta ole syytä täysin kiistää, se jää joka tapauksessa vain mahdollisuudeksi.

Suomeen saapuessaan siirtolaiset kohtasivat täällä kiukaiskulttuurin asutuksen, jonka keskeen he siis asettuivat. Se omaksui vähitellen rauniohautauksen ja muutkin pronssikulttuurin elementit, niin että vanhaa perinnettä jäi edustamaan lähinnä keramiikka. Vanha kulttuuri siis assimiloitui uuteen, mutta ei aivan kaikkialla. Rauniohautaus ei näet sannottavasti juurtunut Aurajoen laaksoon — silloisen merenlahden raunioille — sillä pronssikaudentyypisiä hautaraunioita tunnetaan Aurajoen varresta vain neljä eivätkä ne ole yleisiä lähiympäristössäkään.⁵³ Hautaraunioiden niukkuutta ei voi selittää asutuksen puuttumisella; pronssikautista keramiikkaa tunnetaan näet mm. Maarian (Turun) Kärämäestä ja Liedon Vanhastalinnasta,⁵⁴ vaikkei lähistöltä ole niihin liittyviä hautaraunioita. Liedon Kotokallion raunio sijaitsee tosin lähellä Vanhaalinnaa, mutta on viimeksi mainitun asutusta paljon varhaisempi ja lienee kuulunut maahanmuuttajille, kuten edellä mainitsin. Raunioita ei tunneta myöskään Paimion Toispuolojannummen asuinpaikan ympäristöstä,⁵⁵ joten senkään asutus ei liene omaksunut rauniohautausta, vaikka viimeksi mainittu ei ole seudulla niin poikkeuksellinen ilmiö kuin Aurajoen laaksossa. Kun Toispuolojannummen keramiikka ajoittuu ainakin osaksi pronssikauden jälkipuolelle, näyttää Varsinais-Suomen rannikolla vielä tuolloin asuneen väestöä, joka tunnetaan vain asuinpaikoistaan. Kulttuurin assimilaatio ei siis ollut koko rannikolla täydellinen, ja on oireellista, että Aurajoen laakso säilytti rauniottoman hautaustavan läpi koko rautakauden; ne harvat rautakauden hautarauniot, joita sen alueelta tunnetaan, todistavat ilmeisesti ulkopuolista uu-

⁵² Salo, Metallikautinen asutus, s. 142.

⁵³ Aurajoen laakson pronssikaudentyypisistä haudoista ks. Kaskinen, Karhunhammas 4. Myös Meinanderin kartan mukaan, SMYA 54, s. 115, Aurajoen alue on vailla hiidenkiukaita; raunioton alue ulottuisi Laitilan pohjoisrajaan asti. On kuitenkin todettava, että pronssikaudentyypisiä raunioita on Laitilassa runsaasti, ks. Kivikoski, Esihistoria, Laitilan historia, s. 12—18, ja vaikkei niistä ole ainoatakaan voitu ajoittaa pronssikautteen, niiden täytynee olla ainakin pääasiassa pronssikautisia, koska ne sijainniltaan eroavat rautakauden kalmistoista muodostaen vyöhykkeen näiden itäpuolelle, korkeamman merenrannan alueelle, kuten Kivikoski on osoittanut. Pronssikaudentyypisiä hautaraunioita on myös Vehmaalla ja Mynämäessä, mutta Aurajoen pohjoispuolelle jää joka tapauksessa raunioton vyöhyke.

⁵⁴ Meinander, SMYA 54, s. 170—71. Jukka Luoto, Liedon Vanhalinna, Lisensiaattitutkimus, Turun yliopisto 1979.

⁵⁵ Lähimmät hautarauniot sijaitsevat n. 1,2 km:n päässä Toispuolojannummen asuinpaikasta. Viimeksi mainitusta ks. Meinander, SMYA 54, s. 168—69.

disasutusta kuten pronssikautisetkin.⁵⁶ Pronssikautisten raunioiden vähäinen luku oikeuttaa lisäksi päättelemään, että skandinaavinen asutus jäi alueella ohimeneväksi ilmiöksi. Kyseessä lienee vieraan väestön ja kulttuurin torjunta; tämä selittäisi myös, minkä vuoksi Aurajoen laaksosta ei tunneta myöhäisen pronssikauden metalliesineitä.

Edellä esitetty voidaan kiteyttää seuraavasti: Porvoonjoen ja Kyrönjoen väliseltä rannikolta tunnetaan asutusta kiukaiskulttuurista kausautuksen vanhemmista vaiheista tässä puhumatta. Vuoden 2000 eKr tienoilla syntyneen kiukaiskulttuurin asutus jatkuu aukotta pronssikautteen, toisen vuosituhannen viimeisille vuosisadoille. Uusi kulttuurikausi syntyy rannikkoalueelle skandinaavisista impulsseista. Jo kiukaiskulttuurilla oli yhteyksiä Ruotsiin, kuten mm. osoittavat sen piiristä löydetty skandinaaviset piitikirat ja reikäkirveet. Ne kuvastuvat myös kiukaiskeramiikassa, jonka eräät piirteet saavat vastineensa Gotlannin pohjoispuolisen Stora Karlsön löydöistä.⁵⁷ Erityisen voimakkaana läntiset kontaktit suuntautuivat Kokemäenjoen suuhun, jonne viimeistään toisen vuosituhannen puolivälissä, ennen pronssikauden alkamista, rakennettiin megaliittinen paasiarkku, maamme vanhin skandinaavistyyppinen hauta. Samat impulssit juurruttivat Kokemäenjoen suuhun ja muinaisen Panelianlahden rannoille myös varsinaisen kiviröykkiöhautauksen, nähtävästi aivan pronssikauden alussa, jolloin esi-neellinen hautaus ei ollut Skånen pohjoispuolella vielä yleistynyt. Kun skandinaavisten hautamuotojen ilmaantuminen Suomen rannikolle edellyttäneen varhaisvaiheessaankin siirtolaisuutta, joko yksittäisiä tulojoita tai pieniä ryhmiä, näyttää varhaisin skandinaavinen maahanmuutto suuntautuneen Kokemäenjoen suuhun ja sen lähialueille. Seuraavassa vaiheessa, II periodin jälkipuolella ja III periodilla se kohdistui etelämmäs, nim. Ahvenanmaalle, Kemiöön, Aurajoen suuhun ja siitä kaakkoon, erityisenä keskuksena Perniö. Joitakin uudisasukkaita näyttää asettuneen myös Uudenmaan puolelle, samoin Varsinais-Suomen pohjoisosiin ja Rauman seudulle. Tässä vaiheessa tulokkaat jo hautasivat vainajansa korkeille kallioille ja varustivat hautarauniot toisinaan metalliantimilla.

Rannikon vanha väestö omaksui vähitellen rauniohautauksen ja pronssikulttuurin muut uutuudet, mutta säilytti silti keraamisen perin-

⁵⁶ Salo, Asutusjatkuvuuden ja maahanmuuton ongelma Suomen rannikon rautakautisessa asutushistoriassa, Aika 4—5/1972. Sirkku Pihlman, Aurajokilaakson kansainvaellusaikaisen yhteiskunnan piirteitä kalmistolöytöjen valossa, Karhunhammas 4. Simo Örmä, Lieto—Pettinen—Pässimäki, Keskisen rautakauden kalmisto Aurajoen laaksossa, Karhunhammas 4.

⁵⁷ Kiukaiskulttuurin läntisistä kontakteista ks. C. F. Meinander, SMYA 53, Helsinki 1954, s. 76—85, 121—23, 176—79.

teensä ja ainakin paikoin kivenmuokkaustraditionsa. Aurajoen laak-
sossa ja lähialueilla se kuitenkin torjui rauniohautauksen ja säilytti
”asuinpaikkakulttuurinsa”. Tämä kulttuurin dualismi viitannee myös
etnisen dualismin säilymiseen pronssikauden jälkipuolelle asti. Vaikka
maahan muuttanut kantagermaaninen väestö alkoikin suomalaisväes-
tön keskuudessa menettää etnistä luonnettaan, se ei ehkä vielä pronssi-
kauden aikana vanhaan asutukseen täysin assimiloitunut.

Pronssikauden jälkeen asutus jatkui rannikolla aukotta esiroomalai-
seen aikaan ja siitä roomalaisaikaan. Roomalaisajan myötä rannikolle
muodostui sarja uusia kalmistoja. Aikaisempi tutkimus katsoi niiden
pääasiassa kuuluneen etelästä Suomenlahden yli muuttaville uudisasuk-
kaille; vuosisatoja jatkuessaan vähittäinen uudisasutus olisi luonut pe-
rustan maamme nykyiselle suomalaisasutukselle. Uusista kalmistoista
kuitenkin vain osa muistuttaa Viron ja Latvian kalmistoja, ja kun täl-
löinkin näiden ja suomalaisten kalmistojen kesken on eroja sekä raken-
teissa että hautaustavoissa, on ilmeistä, että tarhahaudat ovat Suomen-
lahden etelä- ja pohjoispuolelle omaksuttu innovaatio, joka on sovitet-
tu paikalliseen perinteeseen. Kyseiset roomalaisajan kalmistot eivät si-
ten juuri todista uudesta, vaan vanhasta väestöstä, joka esineellisen
hautaustavan ja siihen liittyvät rakenteet omaksuttuaan tulee tutkimuk-
sen ulottuville. Kun rautakauden myöhemmiltäkään periodeilta ei ole
todisteita sellaisesta eteläisestä maahanmuutosta, että sillä olisi perusta-
vaa väestöhistoriallista merkitystä, ei maahanmuuttoteorian avulla voi
selittää suomalaisväestön syntyä; sen jäljet johtavat kauas roomalais-
ajan taakse.

Siirtolaisteoria sopii kuitenkin kärsämäentyypin ja untamalantyyppin
kalmistoihin, jotka saavat vastineensa Gotlannista ja Itä-Ruotsista.
Niistä päätellen on näet ruotsalaisia uudisasukkaita asettunut vanhem-
malla roomalaisajalla Aurajoen suuhun ja siitä pohjoiseen olevalle ran-
nikolle Laitilaa myöten. Tulokkaiden vaikutus vanhan väestön kulttuu-
riin näyttää olleen suuri; se kuvastunee esineellisen hautaustavan nope-
assa leviämisessä ja mm. Virolle ja Pohjois-Latvialle vieraassa aseiden
hautaan panossa. Kalmistotraditionsa uusi asutus säilyttää paikoin me-
rovinkiajan puolelle, mutta assimiloituu ilmeisesti viimeistään tuolloin
rannikon vanhaan väestöön, kuten polttokenttäkalmistojen yleistymi-
sistä voidaan päätellä. Kun siirtolaiskalmistoihin jo vanhemmasta roo-
malaisajasta lähtien sisältyy mm. keramiikassa ja naisenkoruissa ilme-
nevää paikallista ainesta, lienee assimiloitumisprosessi alkanut jo tuol-
loin. Miesvaltaisia tulokkaita on Suomeen houkutellut kaiketi Itämeren
kaupallinen korkeasuhdanne ja maamme sille tarjoamat mahdollisuu-
det.

Vielä roomalaisajalla rannikon asutus käsitti jo pronssikaudella asutun alueen Porvoonjoelta Kyrönjoelle, joskin asutus, ainakin kalmistojakin käyttävä, oli monin paikoin harvaa. Nuoremmalta roomalaisajalta lähtien se alkoi kuitenkin toisaalta alueeltaan supistua, toisaalta paikoin ohentua, ja tämä negatiivinen kehitys johti siihen, että 1000-luvulla oli vanhasta rannikonasutuksesta jäljellä vain Perniöstä Laitilaan ja Kalantiin ulottuva vyöhyke, ts. Varsinais-Suomen rannikko, jossa asutus jatkui historialliseen aikaan.

Suomen esihistorialliselle rannikonasutukselle on edellä useissa yhteyksissä annettu etnisiä määreitä. Tämä perustuu siihen käsitykseen, että kielihistoria on osa yleistä asutuksen ja kulttuurin historiaa ja että asutuksen ja kulttuurin kontinuiteetilla on vastineensa kielenkehityksen alalla. Käsitys on hypoteettinen eikä sitä voi todistaa oikeaksi, mutta sillä on yleinen todennäköisyytensä. Sen mukaisesti voidaan siis pitää ilmeisenä, että asutuksen jatkuvuutta Varsinais-Suomen rannikolla vastaa kielihistorian jatkuvuus, joka siten ulottuisi pronssikauteen ja senkin taakse. Kun tuon kehityksen tuloksena ovat *lounaismurteet*, ne voidaan tulkita vanhan rannikonasutuksen pronssikautisen ja rautakautisen kieliperinteen jatkajiksi.

Samaa voidaan sanoa myös hämäläismurteista, vaikkei niitä puhuvan asutuksen muodostumista ole tässä yhteydessä voitu lähemmin arkeologisesti valottaa. Ne ovat näet syntyneet Kokemäenjoen vesistön varteen 300-luvulla syntyneen uudisasutuksen puhumasta kielestä, uudisasutuksen, joka sekä hautamuodosta päätellen että perimätiedon mukaan on muuttanut sisämaahan rannikolta.⁵⁸ Niiden erot lounaismurteisiin nähden selittyvät tietysti osaksi siitä, että kielenkehitys on toisaalta Varsinais-Suomessa, toisaalta Satakunnassa ja Hämeessä joutanut nuoremmalta roomalaisajalta lähtien eri suuntaan. Tämä selitys ei kuitenkaan yksinään riittäne. Toisena syynä lienee se, että Kokemäenjoen rautakautinen asutus on lähtenyt pohjoisemmalla rannikolta, kaikei Kokemäenjoen suusta ja lähialueilta. Sen puhuma kieli lienee jo ennen sisämaahan muutttoa ollut jossain määrin toisenlaista kuin etelämpänä. Tähän viittaa se, ettei Kokemäenjoen suu näytä olleen skandinaavisen uudisasutuksen kohteena ajanlaskun vaihteen jälkeen, jolloin uusi ruotsalainen uudisasutus on varmasti vaikuttanut lounaismurteiden kehitykseen.

Epäilystä ei näet liene siitä, että lounaismurteissa kuvastuu voimakkaasti skandinaavisen siirtolaisuuden vaikutus. Se ei näy vain lainasa-

⁵⁸ Perusteltu yksityiskohtaisemmin Tvärminnessä tammikuun 18. p:nä 1980 pidetyssä esitelmässä ja siihen liittyvässä monisteessa: Unto Salo, Länsi-Suomen rautakautisen asutuksen alkuperä varhaisen rautakauden ja pronssikauden näkökulmasta.

noissa, joista vanhimmat voidaan hyvin ajoittaa jo pronssikauden alkuun, mahdollisesti sitäkin varhaisempaan aikaan.⁵⁹ Se kuvastuu, kuten tunnettua, myös kielen rakenteessa ja äännehistoriassa, voimakkaimmin juuri lounaismurteissa. Kielihistorian taholta on usein esitetty ajatus, että tällainen kielenkehitykseen tavattoman voimakkaasti vaikuttanut prosessi edellyttää erikielisten väestöjen pitkää rinnakkaisuutta ja kaksikielisyyttä.⁶⁰ Tällaiselle selitykselle näyttävät pronssikauden ja roomalaisajan skandinaaviset haudat ja kalmistot antavan ajallisesti ja alueellisesti sopivan taustan.

UNTO SALO: *Über die Kontinuität vorgeschichtlicher Siedlungen an der finnischen Küste*

Die derzeitige Bevölkerung Südwestfinnlands ist in erster Linie auf eisenzeitliche Küstenbewohner zurückzuführen. Der in der Römerzeit (50—400) bewohnte Küstenstrich von Porvoo bis Kyrönjoki war zu Beginn der Wikingerzeit (800—1050) mit Ausnahme der Provinz Varsinais-Suomi wieder verödet. Deren Bevölkerung, die zur südwestfinnischen Mundartengruppe gehört, lebt nach wie vor im eisenzeitlichen Siedlungsraum. Die Niederlassungen im tawastländischen (Häme-) Mundartengebiet entstanden ihrerseits nach der Erschliessung des Landesinneren im 4. Jahrhundert. Da diese jedoch von der Kokemäenjoki-Mündung ausgegangen zu sein scheint, wird auch sie der älteren Küstenbesiedlung entstammen.

Die hauptsächlichsten Kennzeichen eisenzeitlicher Siedlungen sind ihre Gräberfelder, deren älteste unzweideutig an die spätere Siedlungsphase anschliessen und auf das 1. bzw. 2. Jahrhundert n. Chr. datiert werden können. In einem Teil von ihnen wurden rechteckige Gehege gefunden, sogenannte *Tarands*, ähnlich denen in Estland und Nordlettland. Auch die Gräberfunde wiesen stark in diese Richtung. Infolgedessen erklärte die Forschung sie — der von Alfred Hackman zu Beginn unseres Jahrhunderts begründeten Auffassung zufolge — für Beweise finnischer Migration, und sie hätten als solche für die finnische Siedlungsgeschichte eine epochemachende Bedeutung besessen. Im Verlauf der letzten Jahre kam die Forschung jedoch zu dem Schluss, dass die finnischen Gräberfelder dieses Typs sich sowohl in Struktur als Bestattungsweise so bedeutend von den estnischen unterscheiden, dass sie nicht von aus dem Süden kommenden Einwanderern haben angelegt sein können. Anders als die entsprechenden estnischen Gräberfelder haben die finnischen nur eine oder zwei Grablegungen, in denen oftmals eine Waffe oder Sichel gefunden wurde — eine in Estland unbekannte Beigabe. Diese in Art eines *Tarands* angelegten Grabstätten sind offensichtlich eine Innovation, die im Verlauf der frühromischen Epoche nördlich und südlich des Finnischen Meerbusens übernommen und den bisherigen, althergekommenen Bestattungsbräuchen angepasst wurde.

⁵⁹ Jorma Koivulehto, Vanhimmista germaanisista lainakosketuksista ja niiden ikäämisestä I-II, *Virittäjä* 1—2/1976. Ks. myös Salo, Itämerensuomalaisten kielten varhaisimmat germaanisiet lainasanat esihistorian näkökulmasta, *Kalevalaseuran vuosikirja* 49/1969.

⁶⁰ L. Posti, From Pre-Finnic to Late Proto-Finnic, *Finnisch-ugrische Forschungen* 31, Heft 1—2, Helsinki 1953, s. 6—7, 9, 90—91.

Die Waffen und Sicheln in den finnischen Tarand-Gräbern sind eine skandinavische, offenbar aus dem Brauchtum der Käsämäki-Gräberfelder übernommene Eigenart. Diese stimmen ihrerseits sowohl in ihrer Struktur als in der Bestattungsweise völlig mit einigen aus Ostschweden bekannten Gräberfeldern überein; angetroffen wurden sie bisher nur im nördlichen Teil Südwestfinlands (Varsinais-Suomi), und zwar im Landstrich zwischen Aurajoki und Laitila. Weil dieser Grabstättentyp in Schweden allgemein ist, lassen die Gräber vom Käsämäki-Typ und auch die aus Laitila bekannten flachen Kieshügelgräber (Untamala-Typ) auf schwedische Siedler schliessen. Da in den Gräberfeldern vom Käsämäki-Typ vorwiegend "maskuline" Überreste gefunden wurden, könnte man vermuten, dass ein Grossteil der Eingewanderten Männer waren. Wo es Frauengräber gibt, wie z. B. in Käsämäki nahe Turku, scheint es sich um Ortsansässige zu handeln, die nach fremden Bräuchen beerdigt wurden. Bei den aus Tarand-Gräbern und Rundgräbern stammenden Fundgegenständen handelt es sich um dieselbe Bevölkerungsgruppe.

Weil die westfinnischen Siedlungen nicht als Folgeerscheinung römerzeitlicher oder späterer Migration erklärt werden können, müssen sie schon in älterer Zeit entstanden sein. Morby-keramische Wohnplätze mit gelegentlichen Gräbern lassen auf präromische Siedlungen (400 v. Chr.—50 n. Chr.) schliessen. Da die Morby-Keramik und auch die aus frühromischer Zeit stammenden Gräberfelder im gleichen Raum Verbreitung gefunden haben, könnten diese — mit Ausnahme der Gräberfelder schwedischer Neusiedler — von derselben Bevölkerung angelegt worden sein.

C. F. Meinander ist der Ansicht, dass zwischen der Morby-Keramik und der an der Küste anzutreffenden bronzezeitlichen Keramik (1300—400, der sogen. Paimio-Keramik) gewisse Zusammenhänge bestehen. Diese ist eine Fortsetzung der jungsteinzeitlichen (2000—1300) Kiukainen-Keramik und hatte im selben Gebiet Verbreitung gefunden. In ihren sonstigen Erscheinungsformen — Ausformung, Struktur, Lage und Anordnung der Gräber, Art der Bestattung sowie dem Bronzenguss und den meisten aus dem Küstengebiet stammenden Bronzegegenständen — ist die bronzezeitliche Kultur skandinavisch. Ganz gewiss wurde ein Teil der Gegenstände aus fremden Ländern eingeführt, die Art der Steinhügelbestattung aber setzt Beziehungen von einer Intensität und Dauer voraus, die nicht durch blosse Handelsverbindungen erklärt werden können. Seit langem wird ja vermutet, dass germanische Siedler in der Bronzezeit ihren Weg nach Finnland gefunden und neue Gräberformen und Bestattungsbräuche mit ihnen Einzug gehalten hätten. Von diesem Siedlungswesen zeugen die zeitlich in die Bronzezeit einzuordnenden ältesten Gräber (2. und 3. Periode um 1300—900). Damals entstanden Siedlungen auf den Åland-Inseln, der Insel Kemiö, an der Aurajoki-Mündung und weiter südostwärts; weit verstreute Siedlungen gab es wahrscheinlich im westlichen Uusimaa und im Süden der Provinz Satakunta. Ältere Charakteristika der Steinhügelgräber lassen auf etwas frühere skandinavische Niederlassungen an der Kokemäenjoki-Mündung und den Ufern der nahen, vorzeitlichen Panelia-Bucht schliessen. Die Bevölkerung der von dem skandinavischen Einwandererstrom betroffenen Küste gehörte in den Bereich der Kiukainen-Kultur, übernahm aber nach und nach die neuen Bräuche der Bronzekultur, u. a. die Steinhügelbestattung. Mancherorts aber lehnte die Bevölkerung derartige Neuerungen ab; in den Gegenden um die Aurajoki-Mündung wurden nämlich aus der jüngeren Bronzezeit stammende Wohnplätze gefunden, in deren Nähe es keine Steinhügelgräber gibt. Offenbar waren die Neuankömmlinge in der Bronzezeit noch nicht vollends mit der Urbevölkerung verschmolzen.